

واحد بین الملل

پایان نامه کارشناسی ارشد

در رشته ی زبان و ادبیات فارسی- ادبیات کودکان و نوجوانان

بررسی نگاه فلسفی و تخیل کودکان در داستانهایی که می گویند

به کوشش

فاطمه جعفرزاده

استادان راهنما:

دکتر محبوبه البرزی

دکتر مرتضی خسرونژاد

شهریور ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

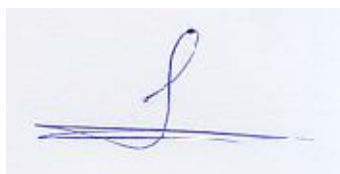
به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب فاطمہ جعفرزادہ زرنندی دانشجوی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات کودکان و نوجوانان دانشکده‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز اظهار می‌دارم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع و کتابها و پژوهش‌های دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل هر منبع را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که موضوع تحقیق و پایان‌نامه‌ام تکراری نیست. تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای پژوهش را منتشر نکرده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر، مطابق با آیین‌نامه‌ی مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: فاطمہ جعفرزادہ زرنندی

تاریخ و امضا:

به نام خدا

بررسی نگاه فلسفی و تخیل کودکان در داستانهایی که می‌گویند

به کوشش

فاطمه جعفرزاده

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم
برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی

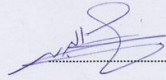
زبان و ادبیات فارسی - ادبیات کودک و نوجوان

از دانشگاه شیراز - واحد بین الملل

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

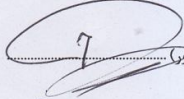
ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

دکتر محبوبه البرزی، استادیار بخش مبانی آموزش و پرورش (استاد راهنما)

دکتر مرتضی خسروخواه، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت (استاد راهنما)

دکتر سعید حسام پور، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد مشاور)

دکتر فریبا خوشبخت، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت (داور متخصص داخلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

تقدیم به مادرم که هنوز رایحه‌ی مهرش از آسمان بر من نازل می‌شود و پدرم که دعاهای زلالش همیشه بدرقه‌ی راهم است و به استادان کوشا و مهربانم آقای دکتر مرتضی خسرونژاد، خانم دکتر محبوبه البرزی، آقای دکتر سعید حسام‌پور، خانم دکتر فریبا خوشبخت، خانم دکتر فریده پورگیو، خانم دکتر واردی، خانم دکتر ریاحی زمین و آقای دکتر کاووس حسنی که دریچه‌های تازه‌ای از علم و معرفت را به رویم گشودند و به همسرم و فرزندانم زهرا و مجتبی که دو سال تحصیل همراه بود با صبوری و همدلی مهربانانه‌ی آنان.

سپاسگزاری

خدای بی‌نیاز بی‌ظن را شاکرم که در پی سالها زیستن در هوای پاک اندیشه‌های کودکان و نوجوانان، به من این فرصت را داد که تجربه‌ی سالیان کار درحوزه‌ی ادبیات کودک را به زیور دانش بیارایم و راهی روشن‌تر را پی بگیرم. از استادان فرهیخته و اندیشمندم سپاسگزارم که با حوصله مرا در این مسیر، شوق رهیویی بخشیدند و از کودکان، با همه‌ی صفا و زلالیشان ممنونم که قلبم را لبریز عشق خود کردند و در این راه استوار و مصمم ساختند. از محبت مربیان ادبی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان استان کرمان خانم‌ها تابنده نخعی، سمیه غلامرضاپور و ریحانه یزدانی نیز که کلاسهای نوشتن خلاق خود را در اختیار این پژوهش قرار دادند و مدیر کل محترم کانون استان کرمان، آقای گنجعلیخان حاکمی بی‌نهایت سپاسگزارم. همراهی همه‌ی این مهربانان، مرا در انجام این پژوهش که ثمره‌ی باورهای یک عمر همراهی با کودکان و نوجوانان است، کمک کرد. امید دارم این پژوهش، توانسته باشد قدمی در راه تبیین دنیای بی‌مثال کودکان بردارد.

چکیده

بررسی نگاه فلسفی و تخیل کودکان در داستان‌هایی که می‌گویند

به کوشش

فاطمه جعفرزاده زرنندی

هدف از پژوهش حاضر بررسی نگاه فلسفی و تخیل در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند بود. این پژوهش در پارادایم

تحقیقات کیفی، با رویکرد توصیفی - تفسیری و با روش تحلیل محتوا انجام گرفت. به این منظور ۶۰ کودک دختر در سه گروه سنی ۷-۸ سال، ۹-۱۰ سال و ۱۱-۱۲ سال که در کلاس‌های نوشتن خلاق کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان کرمان ثبت نام کرده بودند، به صورت هدفمند انتخاب شدند تا در مدت سی دقیقه با موضوع ابر، داستانی بنویسند. مولفه‌های تفکر فلسفی در این پژوهش برگرفته از نظرات اسمیت (۱۹۷۰) و متیوز (۱۹۹۴) و عناصر تخیل در داستان‌های کودکان از پژوهش ترلکسیستی (۲۰۰۹) استخراج شدند. در مجموع ۶۰ داستان به روش تحلیل محتوای قیاسی در بخش تخیل بررسی شدند و تعدادی از داستانها نیز با روش تحلیل نمادگرایانه به منظور تبیین نگاه فلسفی کودکان مورد بررسی قرار گرفتند. تحلیل عناصر تخیل در داستان‌ها نشان داد عنوان داستان، تخیل کلامی، آغاز و پایان داستان، و جان دارپنداری از مواردی بودند که تخیل کودکان در آنها بیشتر دیده شد. همچنین مقایسه سه گروه سنی در این مورد نشان داد کودکان سنین پایین در داستان‌های خود از عناصر تخیل بیشتر استفاده کردند. در قسمت تحلیل نمادین داستان‌ها نیز نتایج نشان داد کودکان از نمادهایی همچون خورشید، آب، درخت و رنگ که می‌تواند نشانگر نگاه فلسفی آنان باشد بهره‌گرفتند. این بررسی نشان داد که نتیجه‌گیری در باره‌ی نگاه فلسفی کودکان نیازمند تحقیق‌هایی پیچیده‌تر است که احتمالاً به ابزارهایی سنجیده‌تر نیز نیاز دارد.

واژه‌های کلیدی: نگاه فلسفی، تخیل، داستان‌نویسی کودکان، ترلکسیستی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: مقدمه	
۴	۱-۱- بیان مسئله
۶	۱-۲- ضرورت و اهمیت پژوهش
۸	۱-۳- اهداف پژوهش
۸	۱-۴- تعریف اصطلاحات و مفاهیم
۸	۱-۱-۴- داستان
۸	۲-۱-۴- فلسفه
۹	۳-۱-۴- تخیل
۱۰	۴-۱-۴- نگاه فلسفی
فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق	
۱۲	مقدمه
۱۲	۲-۱- کودکان در نگاه فیلسوفان
۱۳	۱-۲-۱- جان آмос کمنیوس
۱۳	۲-۲-۱- جان لاک
۱۴	۳-۲-۱- روسو
۱۴	۴-۲-۱- فردریک ویلهلم فروبل
۱۴	۵-۲-۱- ماریا مونتسوری
۱۵	۲-۲- کودکان در نگاه روانشناسان
۱۵	۱-۲-۲- رشد روانی جنسی فروید
۱۶	۲-۲-۲- رشد روانی اجتماعی اریکسون
۱۶	۳-۲-۲- رشد شناختی پیاژه
۱۷	۴-۲-۲- رشد اخلاقی کولبرگ
۱۸	۲-۳- کودکان در دین اسلام
۱۹	۲-۴- تعریف و ماهیت فلسفه

۲۱	تفکر فلسفی ۱-۲-۴
۲۲	نگاه فلسفی و نگاه فلسفی کودک ۲-۲-۴
۲۴	تخیل ۲-۵
۲۷	ویژگی‌ها و کارکردهای تخیل ۱-۲-۵
۲۸	ارتباط میان نگاه فلسفی و تخیل ۲-۶
۲۹	داستان‌هایی که کودکان می‌گویند (دست‌نوشته‌ها و گفتگوها) ۲-۷
۳۱	تفاوت داستان بزرگسال و کودک ۱-۲-۷
۳۲	پیشینه‌ی تحقیق ۲-۸
۳۳	پژوهش‌های مربوط به تخیل ۱-۲-۸
۳۴	پیشینه‌ی پژوهش در مورد نگاه فلسفی ۲-۲-۸
۳۶	نتیجه‌گیری از تحقیقات پیشین ۳-۲-۸
۳۶	پرسش‌های پژوهش ۹-۲-۸

فصل سوم: روش پژوهش

۳۸	مقدمه
۳۸	طرح پژوهش ۱-۳
۴۳	روش داده‌یابی ۲-۳
۴۳	روش داده‌کاوی ۳-۳
۴۴	شیوه‌ی تولید داستانها ۴-۳
۴۵	اعتبار سنجی پژوهش ۵-۳
۴۵	حساسیت پژوهشگر ۶-۳

فصل چهارم: یافته‌ها

۴۷	مقدمه
۴۸	بررسی پرسش‌های پژوهش ۱-۴
۴۸	پرسش اول ۱-۱-۴
۷۱	پرسش دوم ۱-۲-۴
۷۲	تعریف نمادها ۲-۲-۴
۸۲	پرسش سوم ۳-۲-۴
۸۵	پرسش چهارم ۴-۲-۴

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

مقدمه	۸۷
۱-۵-توصیف و تبیین یافته‌های حاصل از بررسی تخیل در داستانهای کودکان	۸۷
۲-۵-توصیف و تبیین یافته‌های حاصل از بررسی نگاه فلسفی در داستانهای کودکان	۹۰
۳-۵-مقایسه و تبیین روندهای رشدی تخیل در داستانهای کودکان	۹۱
۴-۵-مقایسه و شرح روندهای رشدی نگاه فلسفی در داستانهای کودکان	۹۱
۵-۵-نتیجه‌گیری	۹۲
۶-۵-محدودیت‌های پژوهش	۹۴
۷-۵-پیشنهادات پژوهش	۹۴
۷-۵-۱-پیشنهادات کاربردی	۹۴
۷-۵-۲-پیشنهادات پژوهشی	۹۴

فهرست منابع و مآخذ

منابع فارسی	۹۶
منابع انگلیسی	۹۹

پیوست‌ها

پیوست یک: داستانهای کودکان ۷-۸ سال (کل داستان)	۱۰۱
پیوست دو: داستانهای کودکان ۹-۱۰ سال (داستان کامل)	۱۰۴
پیوست سه: داستانهای کودکان ۱۱-۱۲ سال (داستان کامل)	۱۰۹
پیوست چهار: مولفه‌های نگاه فلسفی از دید اسمیت و متیوز	۱۰۹

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۳: ویژگی‌های تخیل در داستانهای کودکان از دیدگاه ترلکسیتی (۲۰۰۹).....	۴۰
جدول ۲-۳: ابعاد تفکر فلسفی در داستانهای کودکان از دیدگاه اسمیت (۱۹۷۰).....	۴۱
جدول ۳-۳: مولفه‌های نگاه فلسفی در داستانهای کودکان از دیدگاه متیوز (۱۹۹۴).....	۴۲
جدول ۱-۴: خلاصه داستانهای کودکان گروه سنی ۷-۸ سال.....	۴۸
جدول ۲-۴: عناصر تخیل در داستانهای کودکان گروه سنی ۷-۸ سال.....	۵۰
جدول ۳-۴: خلاصه داستانهای کودکان ۹-۱۰ سال با موضوع ابر.....	۵۶
جدول ۴-۴: عناصر تخیل در داستانهای کودکان ۹-۱۰ سال:.....	۵۸
جدول ۵-۴: خلاصه داستانهای کودکان ۱۱-۱۲ سال با موضوع ابر.....	۶۳
جدول ۶-۴: عناصر تخیل در داستانهای کودکان ۱۱-۱۲ سال.....	۶۵
جدول ۷-۴: مقایسه کمی و کیفی عناصر تخیل در داستانهای سه گروه سنی ۷-۸ سال، ۹-۱۰ سال و ۱۱-۱۲ سال.....	۸۲

فصل اول

مقدمه

کودک به عنوان مقدمه‌ی حضور انسان در جهان هستی، پدیده‌ای بی‌نظیر و متفاوت است. کودکی دنیایی پر رمز و راز و پیچیده است. باور این که کودک می‌تواند نگاهی متمایز به پدیده‌ها داشته باشد، به آسانی به دست نیامده است. پرسشهای فلسفی کودک، برداشت‌های متفاوت وی از پدیده‌های عینی و ذهنی و تخیلات و اندیشه‌های فرا زمانی، متمایزترین ویژگی کودک نسبت به بزرگسال است، که توسط محققان و اندیشمندان مختلف در حوزه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. از قرن شانزدهم میلادی، پژوهش‌ها و بررسی‌های مستمری به منظور شناخت ویژگی‌های روحی، ذوقی و فکری کودکان انجام گردید. فیلسوفان، روانشناسان و علمای مذهبی و بسیاری از کسانی که به نوعی با تعلیم و تربیت کودک سر و کار داشته‌اند، در این جهت کوشیده‌اند و نظریه‌ها و دیدگاه‌های متعددی ارائه کرده‌اند (مفیدی، ۱۳۸۶).

در این میان تفکر کودک و چگونگی رشد و پرورش آن، بیش از سایر ابعاد مورد توجه قرار گرفته و اندیشمندان بسیاری را بخود جلب کرده است (پیاژه^۱، ۱۹۶۲، ویگوتسکی^۲، ۱۹۶۸). پیاژه (۱۹۶۲) به بررسی استدلال‌های کودک در پاسخ‌هایش به مسائل ساده می‌پردازد و معتقد به مراحل کیفی در تفکر کودک در سنین متفاوت با توجه به چگونگی برخورد وی با محیط اطرافش است. ویگوتسکی به اهمیت محیط و نقش زبان در تفکر کودک می‌پردازد و معتقد است واژه به همان اندازه که به زبان مرتبط است، معنا را نیز شامل می‌شود و تفکر کودک با آنچه به زبان می‌آورد ارتباطی مستقیم دارد (ویگوتسکی، ۱۳۸۱: ۳۸).

اهمیت کودکی و معصومیت وی که خسرونژاد آن را به تخیل کودک در مسیر رشد طبیعی‌اش تعبیر می‌کند با تجربه که در این معصومیت دخالت می‌کند و حاصل محیط و عوامل تسهیل‌کننده و بازدارنده‌ی آن است (خسرونژاد، ۱۳۸۳: ۴۸) کنکاش و بررسی پیرامون شناخت

¹-Piaget

²-Vygotsky

هر چه بیشتر کودک و معصومیت وی را بیشتر می‌سازد. این که کودک چگونه فکر می‌کند و چگونه می‌اندیشد و چگونه می‌بیند، سرچشمه‌ی بسیاری از یادگیری‌های دوران بزرگسالی و اندیشیدن به شیوه‌ی خلاق، انتقادی و فلسفی وی خواهد بود. لیکن در قلب انواع تفکر (منطقی، انتقادی، خلاق، فلسفی، حل مسأله) که برای شناخت آنها در علوم مختلف، بویژه تعلیم و تربیت و فلسفه بسیار تلاش شده، نگاه فلسفی کودک، پرسش‌های فلسفی وی و تخیل او اهمیت بسیاری دارد که با کاوش در فعالیت‌های خودانگیخته و مورد علاقه‌ی کودک از جمله نقاشی، داستان، موسیقی، شعر و فعالیت‌های هنری آشکار می‌گردد.

در بین حوزه‌های مختلف رشدی کودک، ادبیات کودک نقش بسزایی در بروز و پرورش مهارت‌های فکری و اندیشه‌ورزی وی دارد. ادبیات کودک از شگفت‌انگیزترین ابزارهای آموزشی است که در رشد تخیل کودک موثر می‌باشد (جکمن^۱، ۱۳۹۰). زبان داستان‌ها و قصه‌ها، زبان اندیشه، تخیل، نگاه فلسفی، تفکرات خام و ساده‌ی کودکان در برخورد با دنیای پیچیده، غامض و غیر قابل پیش بینی بزرگسالی است.

پی بردن به نقش اساسی داستان‌ها در فرایندهای یادگیری کودکان بویژه آن که در این یادگیری، پیوندی بین آنچه که کودک تجربه کرده و آنچه که کودک تازه می‌آموزد اهمیت بسزایی دارد. بویژه اگر این داستان‌گویی توسط خود کودک صورت گیرد.

داستان در دنیای کودکان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. «بدون زندگی در دنیای داستانها، کودکان هرگز نمی‌توانند ادبیاتی کامل را دریافت کنند. بین سنین یک تا هشت سالگی، کودکان از یک مسیر شگفت‌انگیز سفر می‌کنند، از بیان اولین کلمات تا وقتی به یک بیان کامل و پیچیده می‌رسند و مشتاق قصه‌گویی می‌شوند.» (انگل^۲، ۱۹۹۴: ۱). در این مسیر، تخیل کودک و نگاه فلسفی و اندیشه‌ی فلسفی او نمایان می‌شود و می‌تواند دنیای پر رمز او را برای بزرگسال نشان دهد. زمانی که کودک دنیای تخیلات و تصوراتش را با زبان خود به شکل داستان، شعر و دست نوشته نشان می‌دهد، دریچه‌ای از وجود خود را به دنیای بزرگسالانه می‌نمایاند. وود معتقد است: «از طریق زبان است که ما احساسات خود را بازگو می‌کنیم، درباره‌ی نظریات و دیدگاهها به بحث می‌پردازیم، یا عقیده‌ای را ابراز می‌کنیم. با استفاده از زبان

¹ -jackman

² Engel

می‌توانیم تجربه‌های خود را با دیگران در میان بگذاریم، چیزهایی را که دیده‌ایم، برای آنان شرح دهیم، و از جاهایی که بوده‌ایم و افرادی که ملاقات کرده‌ایم برای آنان سخن بگوییم. از طریق زبان می‌توانیم درباره‌ی چیزی بگوییم یا بنویسیم، بدون آن که لازم باشد خود آن چیز حضور داشته باشد. ماهم چنین می‌توانیم با استفاده از زبان، از یک عقیده‌ی مجرد که خود، آن را تجربه نکرده‌ایم، سر در بیاوریم» (وود^۱، ۱۶۶۹؛ نقل از منشی طوسی، ۱۳۷۶).

اهمیت کاربرد زبان در برقراری ارتباط با دیگران، بیان افکار، بیان هنری و تخلیه‌ی هیجانی توسط نظریه پردازان و محققان بسیاری تأیید شده است (البرزی، خیر، ۱۳۸۹). زمانی که کودک اندیشه و تفکر خود را بر اساس نه آنچه که می‌بیند، بلکه آنچه که از دیده‌های خود برداشت می‌کند به کلام می‌آورد و نظم می‌دهد، دنیای بی‌نظیری از شناخت عواطف، هوش، توانایی، انگیزش، شکست‌ها، ناکامی‌ها، امیدها، آرزوها و ترس‌ها را به بزرگسالان نشان می‌دهد. کودکان قبل از آنکه بتوانند بخوانند و بنویسند، قادرند مهارت‌های بصری خواندن و نوشتن را رشد دهند و آن را به نمایش بگذارند. با آغاز داستان، بصورت واقعی و ذهنی، کودکان شروع به تفکر در مورد آنچه می‌بینند کرده، و در نتیجه، آنچه فکر می‌کنند در ادامه‌ی داستان رخ می‌دهد را، شرح می‌دهند (جکمن، ۱۳۹۰: ۲۳۷). بر این اساس، بررسی و شناخت دنیای کودکان در دست‌نوشته‌ها و داستان‌هایشان اهمیت بسزایی دارد و راهی برای شناخت احساسات، عواطف، امیال، آرزوها و ترس‌ها و امیدهای آنان می‌باشد.

۱-۱- بیان مساله:

در تلاش برای درک توانمندی‌ها و ظرفیت‌های کودکان، استفاده از فعالیت‌های طبیعی و مورد علاقه‌ی آنان از جمله نقاشی، داستان‌گویی و فعالیت‌های هنری اهمیت بسزایی دارد. در این میان داستان‌گویی در کودکان از آن جهت که بیان اندیشه‌ها و افکار، در قالب کلمات صورت می‌گیرد، در شناسایی اندیشه و نگاه فلسفی و تخیل وی بویژه نقش او با تأکید بر رابطه‌ی زبان و تفکر اهمیت بسزایی دارد (ویگوتسکی، ۲۰۰۴). امین پور معتقد است: «کودکان زبان خاص

^۱ - Wood

خودشان را دارند. کلمات آنها ممکن است به گوش بزرگترها آشنا باشد، اما آنها اغلب برای این کلمات، معانی کاملاً متفاوتی در ذهن دارند» (امین پور، ۱۳۸۵: ۳۵).

اهمیت داستانهایی که کودکان می‌نویسند و یا بیان می‌کنند از آن جهت است که کودکان بی‌پرده آرزوها و تخیلات خود را اظهار می‌کنند و از طریق داستان، اندیشه‌های خود را به دیگران عرضه می‌کنند. انگل (۱۹۹۴) معتقد است کودکان به سه شکل داستان‌گویی می‌کنند: یا داستانی بر اساس تجاربشان می‌گویند (این تجربه‌ها می‌توانند در زندگی شخصی و فردی به دست آیند و یا با حضور در اجتماع و در اثر ارتباط با دیگران حاصل شوند) یا براساس تعامل و تشریک مساعی با دیگران و یا بر اساس تخیلاتشان، که هر سه گروه داستان‌گویی آنان که عاملی هم در جهت پرورش تخیل و اندیشه‌ی آنان و هم عاملی در نشان دادن اندیشه ورزی آنان است اهمیت دارد. در داستان‌ها، کودکان با ایجاد ارتباط بین امور و پیوندهای جدید بین آنان، تخیلات خود را نشان می‌دهند و در این فرایند، فراتر از محیط و آنچه می‌بینند عمل می‌کنند. به بیان دیگر، کودکان در داستان‌ها آنچه را می‌بینند و می‌شنوند بیان نمی‌کنند، بلکه برداشتها و استدلال‌های خود را نیز در قالب کلمات و الگوهایی که در کلمات ایجاد می‌کنند، نمایان می‌سازند.

از سوی دیگر داستانهای کودکان جایگاه ویژه‌ای در تحلیل رفتار آنها دارند و پژوهشگران زیادی را به تحلیل و واکاوی آنها برای کشف درونیات کودکان، ترغیب کرده‌اند. فروید و بسیاری از پیروان وی از شیوه‌های مختلفی از جمله داستان‌گویی متقابل و تکمیل جملات ناتمام برای شناخت مشکلات و درمان کودکان استفاده کرده‌اند و این شیوه، نقش بسزایی در تخلیه‌ی هیجانی و فرایند درمانی کودکان دارد.

باتوجه به اینکه آموزش‌های مدرسه و کتابهای درسی، فیلمها، بازیهای فکری و رایانه‌ای و نوع مواجهه با پرسشهای کودکان، بسته به نوع باور ما نسبت به آنها می‌تواند دگرگون شود؛ انجام پژوهش‌هایی که ما را به کشف بهتر دنیای کودک رهنمون سازد، ضروری است. بر این اساس، نکته مورد تامل در پژوهش حاضر پرداختن به نگاه فلسفی کودکان و ارتباط این نگاه با تخیل در کودکان است. اندیشه‌ی فلسفی نوعی نگاه به ورای عینیات، اما مبتنی بر آن است. بنا به یافته‌های تجربی، این گونه به نظر می‌آید که تخیل نیرویی است که زمینه را برای تفکر انسان فراهم می‌کند. کما اینکه یک هنرمند به مدد نیروی تخیل اثری را می‌آفریند که با طرح

و تصویر یا ایده‌ای نو می‌تواند مخاطب را به فکر وادارد، مثل تفکری که چپ‌نشین هنرمندانه‌ی واژه‌ها در یک شعر ایجاد می‌کند. برقراری ارتباط میان اندیشه‌ی فلسفی و تخیل، امری بعید نیست، چرا که جستجو در مفاهیم ناشناخته و کنکاش در اصول نامکشوف، ریشه در نیروی خیال انسان دارد (بابرو^۱، ۱۳۹۱: ۶۳).

با رویداشت به آنچه گفته شد و با توجه به نقش داستان‌ها در شناخت نگاه فلسفی و تخیل کودکان و از سویی اهمیت پرورش تخیل و نگاه فلسفی کودک در رشد تفکر او؛ انجام پژوهش‌هایی که بر فعالیت‌های خودانگیخته کودکان انجام گیرد، اهمیت بسزایی دارد؛ بویژه با توجه به آنکه بر اساس جستجوی محقق، پژوهشی که نگاه فلسفی و تخیل کودک را در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند بسنجد، دیده نشد، پژوهش حاضر به بررسی نگاه فلسفی و تخیل در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند، پرداخت.

۲-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش

کودک ویژگی‌ها و قابلیت‌هایی دارد که توجه به آنها، ضمن تغییر دیدگاه متولیان تعلیم و تربیت در باره‌ی او، می‌تواند زمینه را برای کشف بسیاری از استعدادها در او فراهم نماید. در طی سده‌های گذشته، آرام آرام نگرش اندیشمندان نسبت به کودک تغییر یافته و هر روز می‌تواند بهبود یابد. شواهد و اشارات صاحب‌نظران نشان می‌دهد که کودک دنیایی خاص و متمایز دارد که درک ویژگی‌های آن می‌تواند بسیار تعیین کننده باشد.

در این راستا جهت تبیین توانایی‌های کودک در حوزه‌های نگاه فلسفی و تخیل، لازم است پژوهش‌ها و بررسی‌های دقیقی با نگاه مخاطب محوری صورت گیرد که برای این کار می‌توان از داستان‌گویی کودکان استفاده کرد. بر این اساس در این پژوهش، ابزار کار، بررسی داستان‌هایی است که کودکان می‌گویند. داستان، جزئی از بازی‌های کودکان است و وقتی به آن شکل می‌دهند، گویی بخشی از خواسته‌های خود را بیان کرده‌اند. «داستان‌سازی عملی اساسی در

^۱ - Babro

رشد هوش است که تاکنون دست کم گرفته و به آن بی‌توجهی شده است. روانشناس معاصر فولر معتقد است توانایی یک کودک در سامان دادن به مشاهدات گوناگونش و گردآوری آنها در کلیتی به شکل داستان، در تمامی فرهنگها در مرحله‌ای از رشد هوش پدیدار می‌شود که "فردیت" در بالاترین میزان خود قرار می‌گیرد.» (ریکو، ۱۳۸۹: ۴۶)

اگر در این زمان به تقویت تفکر و نگاه متمایز کودکان به جهان هستی توجه شود، برنامه‌هایی دقیق‌تر و اصولی‌تر برای آموزش و تقویت ذوق و تفکر آنان طراحی خواهد شد. این دوران در زندگی کودک بسیار سریع سپری می‌شود که اگر از قبل برنامه‌ای نداشته باشد، فرصت جبران نخواهد بود. چرا که اگر به این ظرفیت ذاتی کودکان اهمیت داده نشود در بزرگسالی اثری از آن نمی‌ماند تا به عنوان یک سرمایه مورد استفاده قرار گیرد. به طور معمول، بزرگسالان اهمیت چندانی به کنجکاوپها و پرسشهای بی‌وقفه و نگاه فلسفی کودکان نمی‌دهند و اگر فرصتی به این امر اختصاص می‌یافت، هم به تقویت و پویایی تخیل کودکان کمک می‌شد و هم روحیه‌ی پرسشگری در آنان در سنین بالاتر نیز حفظ می‌شد و طبیعی است که جامعه‌ی پرسشگر یک جامعه‌ی پویا و زاینده است.

این پژوهش در پی تبیین توان فکری کودکان و اهمیت تقویت آن در تعالی بخشیدن به نظام فکری و ذوقی هر اجتماع انسانی با بررسی تخیل و نگاه فلسفی است. تفکر، مقوله‌ای است که خداوند در قرآن نیز بسیار بر آن تاکید دارد: "آیا در پیش نفوس خود، تفکر نکردند که خدا آسمانها و زمین و هر چه بین آنهاست، همه را جز به حق و وقت معین، نیافریده است؟ و بسیاری از مردم (چون فکر در حکمت خلق نمی‌کنند)، به شهود لقای خدا (در دو عالم غیب و وعده‌ی ثواب و عقاب بهشت و دوزخ و قیامت)، به کلی کافر و بی‌عقیده‌اند." (آیه ۷، سوره‌ی روم) و چنین تاکید محدود به گروه یا سن خاصی نیست، همانگونه که قرآن، کتابی همگانی است. "محققا در خلقت آسمان و زمین و رفت و آمد شب و روز، دلایل روشنی است برای خردمندان عالم." (آل عمران، آیه ۱۹۰)

ویگوتسکی معتقد است گفتار انسان در مقوله‌ی مفاهیم و پرسشهای فلسفی نمی‌تواند بدون تکیه بر تفکر صورت پذیرد. «معنای واژه، تا زمانی که اندیشه در گفتار تجسم نیافته است، پدیده‌ی فکری به شمار می‌رود و هنگامی معنای واژه پدیده‌ی زبانی محسوب می‌شود که گفتار با اندیشه درآمیخته و از آن روشنی و صراحت یابد.» (ویگوتسکی، ۱۳۸۱: ۲۷). در این میان

باید بیشتر به ظرفیتهای زبان و معانی واژه‌ها و پیوند آنها با تفکر در کودکان توجه شود.

۳-۱- اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش بررسی نگاه فلسفی کودکان و تخیل آنها در داستان‌هایی است که خودشان می‌گویند.

اهداف فرعی نیز بدین قرار بودند:

۱- بررسی تخیل در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند.

۲- بررسی نگاه فلسفی کودکان در داستان‌هایی که می‌گویند.

۳- بررسی روندهای رشدی تخیل در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند.

۴- بررسی روندهای رشدی نگاه فلسفی در داستان‌هایی که کودکان می‌گویند.

۴-۱- تعریف اصطلاحات و مفاهیم

۴-۱-۱- داستان:

بر اساس فرهنگ اصطلاحات ادبی داد، لغت داستان در زبان فارسی به معنی قصه، حکایت، افسانه و سرگذشت به کار رفته است و در ادبیات، اصطلاحی عام به شمار می‌آید که از یک سو شامل صور متنوع قصه می‌شود و از سوی دیگر انشعاب مختلف ادبیات داستانی از قبیل داستان کوتاه، رمان، داستان بلند و دیگر اقسام این شاخه از ادبیات خلاق را در برمی‌گیرد. به معنی خاص، داستان نقل واقعه‌ای است که به نحوی تابع توالی زمان باشد (داد، ۱۳۷۱: ۷۱).